

ЛЕКЦІЯ

Тема: Мистецтво XVII століття

Мета: Ознайомити студентів із культурно – мистецькими особливостями стилю бароко. Виховати естетичну культуру майбутніх спеціалістів.

План

1. *Виникнення і розвиток стилю бароко.*
2. *Загальна характеристика мистецтва стилю бароко.*
3. *Регіональні особливості мистецтва стилю бароко.*

Лекційний матеріал

Виникнення і розвиток стилів бароко

Стиль бароко зародився в кінці XVI століття в папському Римі і стрімко розповсюдився по всій Європі, проникнувши навіть в Південну Америку. Це художній стиль, який повністю відповідає характеру абсолютистських режимів і Церкви часів Контрреформації, яка постановила перед мистецтвом завдання переконувати, хвилювати і дивувати віруючого в рамках програми прославлення католицької Церкви.

Бароко втілює нові уявлення про єдність, безмежність і різноманітність світу, про його драматичну складність і вічну мінливість. У різний час в термін “бароко” вкладався різний зміст. Спочатку він носив образливий відтінок, маючи на увазі щось дивне, абсурд. Від маньєризму Бароко мистецтво успадкувало динамічність і глибоку емоційність, а від Ренесансу – ґрунтовність і пишність: риси обох стилів гармонійно злилися в одне єдине ціле.

Існує кілька версій походження терміну:

- 1) від італійського “barucco” – перлина неправильної форми;
- 2) “baroco” – одна з форм схоластичного (релігійно-догматичного) силогізму;
- 3) від італійського barocco – вигадливий, дивний;

У 18 столітті термін набуває значення негативної естетичної оцінки. Бароковим позначалося все неприродне, довільне, перебільшене. У 50-і роки 19 століття починається розгляд бароко як історичного стилю, закономірного етапу в розвитку мистецтва пізнього Відродження. У 80-і роки 19 століття відбувається справжнє “відкриття” бароко: роботи Гурліта, Вельфліна, Юсти. Мікеланджело Мерізі да Караваджо (1573-1610) італійський живописець періоду раннього бароко, засновник європейського реалістичного живопису 17 століття, працював у Римі 1592—1606, потім

у Неаполі і на Мальті. Його життя було настільки ж драматичним, як і його мистецтво (йому довелося залишити Рим після вбивства людини). Він створив могутній стиль, використовуючи контрасти світла й тіні і точно фокусуючись на предметах, іноді використовував драматичне наближення. Він писав з натури, часто в образах святих і мадонн зображуючи простих римлян, людей з вулиць і ринків. Прикладами можуть слугувати «Євангеліст Матвій», товстий, далекий від класичних ідеалів «Вакх з келихом вина», «Навернення Савла в апостола Павла» персонажі «Відсічі голови Івана Хрестителя». Архітектура бароко, в якій враховуються сценографічні ефекти перспективи, утворює безперервний діалог з міським простором або пейзажем; для об'єднання мистецтва, глядача та простору в архітектурі широко використовується скульптура та живопис. Світло, дуже важливий елемент, вриваючись в інтер'єр храму, воно активізує всі складові його структури. В образотворчому мистецтві бароко переважають віртуозні декоративні композиції релігійного, міфологічного або алегоричного характеру, парадні портрети, що підкреслюють привілейованість суспільного становища людини. Ідеалізація образів поєднується в них з бурхливою динамікою, несподіваними композиційними і оптичними ефектами, реальність – з фантазією, релігійна афектація – з підкресленою чуттєвістю, а нерідко і з гострою натуральністю і матеріальністю форм, що межує з ілюзорністю. Рим – місце найвищої за своїми досягненнями архітектурної думки бароко, що виходить на новий рівень розвитку містобудівного мистецтва, з орієнтацією прямих проспектів на найбільш значні пам'ятники. Дах церкви Санті-Лука-е-Мартина. Архітектор: П'єтро да Кортоні Джан Лоренцо Берніні (Неаполь, 1598 – Рим, 1680), архітектор, скульптор, живописець і сценограф, є найголовнішим інтерпретатором розкоші католицької Церкви і Римської аристократії. В 1624 почав масштабну серію робіт в соборі Святого Петра, які завершуються спорудженням колонади, його самого відомого і генерального твору. Інші шедеври: фонтани Бджіл, Тритона, на площі Навона; палаци Барберіні і Монтечitorio, скульптури Апполон і Дафна, Давид. Франческо Борроміні (Біссоне, Лугано, 1599 – Рим, 1667) розвив нову концепцію простору, яка основана на взаємодії активно діючих зовнішнього та внутрішнього просторів. Головні твори: церква і монастир Сан-Карло алле Куатро Фонтане. П'єтро да Кортоні (Кортоні, 1596 – Рим, 1669) – декоратор великих склепінь у Флоренції і архітектор що побудував кілька церков в Римі: Санті-Лука-е-Мартина, Санта-Марія делла Паче (1611-1691).

Загальна характеристика мистецтва стилю бароко

XVII ст. — це особлива епоха в культурному житті європейського суспільства. По-своєму воно суперечливе: несучи на собі яскраво виражений

відбиток кризи гуманістичних ідеалів епохи Відродження, воно, водночас, болісно шукає способи збереження найважливіших досягнень Ренесансу. І головне, що визначає вірність XVII ст. попередній епосі — це раціоналістичність. Навіть у суперечностях бароко чітко прослідковується думка про неможливість відмови від найбільшого завоювання Відродження — віри в непереможну силу людського розуму.

Бурхливі події політичного та соціального життя, наукові досягнення і відкриття, виникнення нових філософських систем не могли не викликати певних процесів у художній культурі, сприяти зародженню нових напрямків і методів творчості. У XVII ст. в культурі Західної Європи панують два головних напрямки — бароко і класицизм.

Бароко було пов'язане з прогресивними явищами й процесами епохи, виступало їх породженням і специфічним художнім вираженням. Бароко містить у собі течії різної ідеологічної спрямованості. Поряд з аристократичним і католицьким розвивалося бароко буржуазно-протестантське, особливо в Англії, Голландії, північній Німеччині; буржуазно-міщанське бароко одержало значне поширення у тих романських і західнослов'янських країнах, де панівною релігією залишався католицизм.

Цей термін був введений швейцарськими вченими — істориком та філософом культури Якобом Буркхардтом (1818—1897), мистецтвознавцем і культурологом Генріхом Вельфліном (1864—1945) у кінці XIX — на початку XX ст. Бароко охопило різні сфери духовного й культурного життя: архітектуру й музику, живопис і літературу, декоративне мистецтво, філософію, історіографію, церковну проповідь тощо. У мистецтві бароко відобразились уявлення про безмежність, багатоманітність і вічну мінливість світу, інтерес до середовища, оточення людини, природної стихії. Це мистецтво тяжіло до урочистого, патетичного «великого стилю», приголомшливих ефектів і відзначалося пишністю, декоративним розмахом, бурхливою динамікою.

Художній стиль бароко, зародившись в Італії, поширився в Іспанії, Португалії, Франції, Фландрії, яка залишилась під владою Іспанії, згодом у Німеччині, Австрії, Англії, Скандинавії, Польщі, Литві, Україні, Білорусі. У XVIII ст. бароко набуло своєрідного і блискучого розвитку в Росії. Бароко відкрило нові можливості для розвитку мистецтва.

Архітектура. Найяскравіше цей художній метод проявився в архітектурі. Архітектура бароко тяжіла до ансамблю, до організації простору. Це майдани, палаци, сходи, фонтани, паркові тераси, басейни тощо. У міських і замських резиденціях архітектура і скульптура мають єдине вирішення: переважають пластичне оздоблення з тривожною грою тіні і світла, парадні інтер'єри з багатоколірною скульптурою, ліпленням, різьбленням, позолотою,

розмальованими плафонами, які створюють ілюзію розвернутих склепінь.

Раннє бароко не створило нових типів палаців, вілл, церков, але надало їм різних декоративних елементів. Інтер'єри ренесансних палаццо перетворилися на анфіладу пишних покоїв, багато уваги майстри бароко приділяли внутрішньому двору, палацовому саду. Скульптури, фонтани, гроти прикрасили парки, декоративний ефект посилювався і розташуванням усього ансамблю терасами на крутих схилах.

У цей час виникають нові форми в архітектурі. Архітектура бароко не терпить прямих ліній й чітко окреслених статичних площин. Відмовляється від прямих ліній і півкіл ренесансу, але і не повертається до сполучення прямих ліній у гострому куті, характерному для готики, — у її спорудах домінують вигнуті й хвилеподібні лінії, площини стін маскуються прикрасами і теж починають вигинатися або ж тонуть у напівтемряві. Барочні фасади подібні до хвилеподібної лінії, завдяки чому стираються чіткі обриси будівлі, вона немовби розчиняється у просторі. Високі й величні бані барочних храмів прагнуть створити ілюзію безодні зоряного неба.

У храмовій архітектурі зрілого бароко (друга половина XVII ст.) спостерігаються надзвичайна пишність і величність, мальовничість фасаду, але й інтер'єр церкви, як місце театралізованого обряду католицької служби, становить собою синтез усіх видів образотворчого мистецтва (згодом додається органна музика). Скульптура тісно пов'язана з архітектурою, у бароко (найчастіше) не можна відокремити роботу архітектора від роботи скульптора.

У практиці містобудування сформувались тип площі, простір і забудова, які підпорядковувались одній монументальній споруді як композиційній домінанті. Внаслідок цього площа перетворювалась на своєрідний відкритий вестибюль перед храмом. Найкраще таке завдання вирішив у період зрілого бароко італійський архітектор і скульптор Лоренцо Джованні Берніні (1598—1680), коли споруджував колонаду св. Петра в Римі (1657—1663). Це головний його витвір. Глибина майдану — 280 м; у центрі височіє обеліск, фонтани обіч нього підкреслюють поперечну вісь, а самий майдан утворено могутньою колонадою з чотирьох рядів з 284 колон тосканського ордеру заввишки 19 м, прикрашених 96 статуями, що утворює строге незамкнене коло.

Берніні звертався до античних і християнських сюжетів у скульптурі. Він став творцем барокового портрета — парадного, театралізованого, декоративного, який, проте, відображав реальне обличчя; був автором багатьох творів, завдяки яким католицька столиця і набула барокового характеру.

Характерним для світської архітектури бароко є подальший розвиток міського палацу. Цікавими зразками цього типу є церква Сан-Лоренцо (1624—1683), палаццо Каріньяно в Турині, які спорудив великий майстер пізнього

бароко, архітектор і вчений Гваріно Гваріні (1624—1687). Привертає увагу фасад цього палацу з ефективно вигнутою центральною частиною, увінчаною складним криволінійним фронтоном, і прикрашений оригінальними оздобами в центрі. Він справляє враження насиченої і вишуканої архітектурної декорації.

В епоху бароко було створено багато вражаючих своєю красою будівель: церква Санта-Марія делла Вікторія у Римі, церква Санта-Марія делла Салюте у Венеції, будинок Рубенса, Єзуїтська колегія в Саламанці, церква святого Карла Борromeя у Відні, палаццо Пезаря у Венеції, палац Бельведер у Відні, палац Цвінгер у Дрездені, Зимовий палац у Санкт-Петербурзі й ансамблі Царського Села (архітектор Варфоломій Растреллі (1700—1771)). Будівлі (церкви Сан-Карло алле Куатро Фонтане, Сант-Іво в Римі) за проектами італійського архітектора Франческо Борроміні (1599—1667) поєднували химерну пластику й оригінальну форму, були прикрашені численною ліпниною і різьбою, скульптурою, горе- і барельєфами.

Тісно з архітектурою була зв'язана скульптура. Динамізм скульптури бароко, на відміну від ренесансної скульптури спокою, викликає не оптимістичне відчуття могутності, величі, можливостей людини, а захоплення легкістю, витонченістю, якоюсь нереальністю, неземною привабливістю.

Одним із цікавих жанрів барокової скульптури був портрет. Насамперед, це — роботи, образне втілення яких не виходило за межі однобічно витлумаченої урочистості, станової належності. Проте і серед них було чимало яскравих і виразних образів (портрети герцога Моденського Франціско Д'Есте та Людовіка XIV, виконані Берніні). Значне місце у світській скульптурі епохи бароко посіли статуї для міських фонтанів (фонтан Треві у Римі) та садово-паркова пластика.

Живопис. У європейському живопису доби бароко значного розвитку досягають побутовий жанр, пейзаж, натюрморт, портрет. Нові образи вимагали нових способів зображення реальних об'єктів через мову і організацію живописного твору. На матеріалі жанрів реальної дійсності розвивається позаміфологічна концепція картин світу. Міфологічна картина світу на основі християнської (Рембрандт) і античної традицій (Пуссен) співіснують в рівновазі з позаміфологічною концепцією, що принципово відрізняє XVII ст. від XVIII ст., і XIX ст., коли міфологеми уступили місце образам реальної дійсності.

Видатними представниками бароко в живопису були італієць Мікеланджело Караваджо (1573—1610) і голландець Пітер Пауел Рубенс (1577—1640). На початку століття вони обидва працювали в Римі. Караваджо отримав гарну художню освіту. Приблизно 1590 р. їде до Риму — центр культури Італії. Сюди з'їжджалися художники, архітектори, скульптори. Там доля зробила перший крок назустріч Караваджо, коли доволі відомий художник

Джузеппе Чезаре д'Арпино взяв його помічником у свою майстерню. Молодий художник пише натюрморти, портрети, сюжетні картини («Хворий Вакх», «Хлопчик, що чистить грушу», «Продавець фруктів»).

Поступово Караваджо тяжіє до монументальних творів. У кінці 90-х рр. художник написав такі монументальні роботи, як «Жертвоприношення Авраама», «Марія Магдалина кається», «Відпочинок по дорозі в Єгипет». Головною вимогою Караваджо стало звернення до реальної дійсності: простої людини, персонажів типу картярів, шулерів, ворожок тощо. У циклі картин, присвячених діянням апостолів, Караваджо зображує їх простакуватими, народними типами, зморшкуватими, незграбними. Він любив усе справжнє, неприкрашене, тілесне, мі-цне. Його герої життєво достовірні: святі часто схожі на ремісників, селян. Зображаючи цих людей, митець поклав початок глибоко реалістичному побутовому живопису («Лютняр», «Гравці»). Караваджо першим у європейському мистецтві почав писати станкові натюрморти. В останні роки життя художник написав картини: «Мадонна палігримів» — перед мадонною на колінах стоять босі, нищі старі люди з ціпками, а вона співчутливо нахилена до них, «Успіння Марії», «Муки св. Петра» тощо. Караваджо у своїх творах говорив мовою бароко по-своєму і про своє.

Рубенс Пітер Пауел — великий фламандський живописець, неперевершений колорист і рисувальник, глава фламандської школи живопису в стилі бароко. Він же архітектор, видатний колекціонер, знавець нумізматики, державний діяч і дипломат.

Початкову художню освіту Рубенс отримав у місцевих художників. У 1600 р. Пітер Пауел їде в Італію вдосконалювати свою художню освіту. Зупиняється при дворі герцога Мантуанського Вінченцо I Гонзанга, де спочатку копіює картини великих майстрів. З 1605 р. по 1608 р. Рубенс навчається в Римі. Восени 1608 р. він отримує з дому листа — важко хвора мати. Поспіхом залишає Італію і, як з'ясувалося, назавжди.

Вісім років, проведених Рубенсом в Італії, не тільки визначили його живописну манеру, а й принесли йому успіх і визнання, закріпили віру у власні сили. Вони були періодом формування його мистецтва. Майстер намагався об'єднати різні школи, як античні, так і сучасні, і на такому синтезі творити своє, власне художнє бачення.

Надзвичайна працездатність і велике працелюбство Пітера Пауела були, як свідчать його сучасники, неймовірними. Робочий день завжди починався о четвертій ранку і тривав до вечора з короткою перервою на обід.

Рубенс був різноплановим художником. Картини на релігійні та античні теми, пейзажі, алегорії, побутовий жанр, портрети — все він писав прекрасно. До якої б теми художник не звертався, він неодмінно возвеличував і оспівував

рідну Фландрію з її багатостраждальним народом, прославляв національний тип краси.

Його живопис дуже характерний для бароко, але має свої національні особливості: насамперед переважання почуття над безпристрасністю, цілковита відстороненість від містики, фізична сила, почуттєвість, захоплення природою («Герцог Лерма на коні»), грандіозні полотна для антверпенського собору — «Підняття хреста» та «Зняття з хреста», «Персей та Андромеда», «Поклоніння волхвів» тощо). Усі композиції ніби в русі. Навіть античні сюжети митець вибирав динамічні.

Рубенс на замовлення королеви написав понад два десятки картин для Люксембурзького палацу — сцен із життя французької королеви Марії Медічі, в яких історичні особи змальовані поруч з античними божествами, реальні події уживаються з алегоріями.

В останнє десятиліття музою художника стала його юна дружина Єлена Фоурмент. Пітер Пауел пише її у вигляді біблійної Версавії, богині Венери («Суд Париса»), включає її зображення в картину «Сад кохання», створює понад 20 портретів. Він малює її на прогулянці разом з собою, у саду з дітьми, одягненою й оголеною. У юній Фоурмент Рубенс знайшов ідеал жінки. Її портрети належать до кращих з тих, що він написав. Рубенс славить жінку як символ життя. У цей період живопис майстра стає інтимним і задушевним, наповнений великою силою особистого переживання.

Рубенс створив особливий жанр живопису, в якому історичні, реальні образи поєднувалися з алегоричним уславленням героїв в античному стилі. Рубенс був майстром портрета і, водночас, пейзажу; в ряді картин він дав чудові зразки селянського побуту.

У Рубенса був улюблений учень — Антоніс Ван-Дейк (1599—1641). Народився в багатій купецькій сім'ї. Антоніс отримав хорошу освіту. Крім фламандської мови він володів іспанською, французькою, італійською, англійською, знав історію, теологію і світову культуру. Перші уроки малювання Антоніс отримав від матері, а художню освіту (з 10 років) в майстерні Гендріка ван Балена, відомого антверпенського художника. Там він легко і швидко оволодів основами живописної техніки. Свідченням цього є перший «Автопортрет» Ван-Дейка, написаний близько 1615 р. У 19 років юнак стає самостійним майстром. Роботи цього періоду написані під впливом Пітера Рубенса, який надовго стане не тільки учителем, а й другом молодого художника. В юності він був під сильним впливом свого вчителя, працював у його майстерні. Художник прагне до монументальних багатофігурних композицій релігійної і міфологічної тематики. Удалими серед них були «Поцілунок Іуди», «Св. Мартін». Але в ті роки стає очевидним, що

покликанням художника є портретний живопис. Це «Портрет Корнеліса ван дер Геста», «Портрет художника Франса Снейдерса», «Сімейний портрет», «Коронування терновим вінком».

З 1621 р. Ван-Дейк подорожує по Італії (Римі, Неаполі, Турині, Палермо, Флоренції, Венеції, Генуї) до 1627 р., де завоював несподіваний успіх як портретист, особливо в Генуї, серед генуезької аристократії. У портретах і автопортретах художник підкреслював аристократизм, тендітність, вишуканість, витонченість форм. Вони є психологічно виразними і водночас декоративно насиченими. Своїх героїв він показує у багатих інтер'єрах, ефектних позах, яскравому та багатому вбранні.

Ван-Дейк повернувся на батьківщину вже знаменитим. Писав великі картини на міфологічні і релігійні теми, але вони занадто театральні і поступаються портретам.

Останнє десятиріччя він жив в Англії, де Карл I пожалував йому звання головного королівського живописця, дав рицарське звання. На віддяку Ван-Дейк створив галерею парадних портретів англійської придворної аристократії: 35 портретів Карла I, 20 портретів королеви і їхніх дітей та портрети членів двору. Його портрети відзначалися глибоким реалізмом, стрункністю композиції, прозорістю й силою фарб; у них правдиво відображено характери.

Роки, проведені художником в Англії, були наповнені величезною працею. За цей час він написав близько 400 полотен. Помер незадовго до початку англійської буржуазної революції.

Продовжувачем фламандської живописної школи був Якоб Йордане (1593—1678). Знаменитий живописець народився у великій бюргерській сім'ї в Антверпені. Художню освіту здобував у місцевого живописця Адама ван Ноорта, відомого в основному тим, що був учителем Рубенса.

Перші картини Йорданса відображали життя реального світу. Навіть у релігійних сюжетах художник зображував правдиві життєві ситуації і персонажі («Святе сімейство з Св. Анною», «Святе сімейство», «Святе сімейство з пастухами», «Чотири Євангелісти», «Втеча в Єгипет»).

Йордане написав велику кількість портретів на замовлення фламандських бюргерів, а також сімейні («Портрет чети Зурпель», «Сімейний портрет»). Його твори — втілення фламандського життєлюбства. У Йорданса були два улюблені сюже

ти — «Сатир у селянина» і «Король п'є»: він їх писав багато разів в різних варіантах. Перший — самотній сплав міфологічного барочного жанру з чисто побутовим і гумористичним. Другий — традиційне фламандське свято «Бобового короля». У 1638 р. Йордане створив міфологічні сцени в мисливському павільйоні Торре де ла Парада, а в 1648—серію декоративних

композицій на замовлення шведської королеви Христини.

Серед багаточисленних творів кінця 40-х рр. («Блудний син», «Св. Павло в Лістрі», «Діоген шукає людину») — останній спалах самобутнього таланту життєлюбного фламандця.

У 1652 р. Йордане виконав грандіозний цикл монументально-декоративних робіт у замку вдови принца Оранського, Амалії Холмс. Величезна алегорична композиція (8,5 x 8,2 м) «Тріумф принца Фредеріка Гендріка Нассауського» вражає кількістю персонажів і предметів.

Знаменитим фламандським художником-живописцем, великим майстром натюрморту, анімалістом був Франс Снейдерс (1579—1657). З його іменем зв'язаний один із яскравих періодів фламандського натюрморту. Більшість творів художника умовно можна назвати натюрмортами, оскільки вони одночасно є картинами анімаційного жанру і побутовими сценами. Снейдерс — новатор натюрморту. Він оживив цей жанр, облагородив сюжет.

Навчався живопису у знаменитого Пітера Брейгеля Молодшого, а також у Гендріка ван Балена, учителя Ван-Дейка. Картинам молодого Снейдерса притаманні яскраві фарби, чіткі, точні лінії зображення («Пташиний концерт»), натюрморти з плодами і квітами. Така манера виконання ріднить їх з творами Яна Брейгеля Бархатного — пейзажиста, майстра натюрморту і анімалістичного живопису, до якого Снейдерс був дуже близьким в ранній період творчості.

Художню майстерність вдосконалював в Італії протягом двох років (1608—1609). Усе наступне життя було зв'язане з рідним містом Антверпеном. Багато років працював у майстерні Рубенса як помічник, малюючи в його картинах квіти, фрукти і тварин. Робота в Рубенса дала поштовх Снейдерсу перейти до великого монументального і декоративного стилю.

У 1610-х рр. Франс Снейдерс на замовлення Філіпа III Іспанського виконав серію «полювань». Пензлю живописця належать і майстерно написані анімалістичні етюди («Пташиний концерт», «Три мисливські собаки», «Собака і кіт», «Кіт і дичина» та ін.).

Майстерність в передачі розмаїття живої природи, пристрасність в оспівуванні земних щедрот, життєрадісність ставлять роботи Франса Снейдерса в один ряд з найкращими творами видатних фламандських живописців.

Одним з найвизначніших портретистів XVII ст. вважався Франс (Хальс, Халс) Гальс (1585—1666), ім'я якого сміливо можна поставити поруч з іменами Рембрандта, Веласкеса, Рубенса, Ван-Дейка. Йому властивий особливий хист безпосередньої, яскравої характеристики людини.

У ранньому періоді своєї творчості він створив велику кількість групових портретів. Перші роботи митця — групові портрети членів

стрілецьких організацій — одне з найбільших досягнень світового мистецтва. Особливо чудовими є групові портрети, датовані 1627 р., як живе втілення святкових веселоців, наприклад, «Бенкет офіцерів гільдії Св. Георгія». Але не тільки багатофігурними композиціями став відомим живописець. Він зображував і жанрові сцени, наприклад, «Веселе товариство», «Кавалер Рамп», «Хлопчик, що сміється», «Флейтист, що співає», «Діти з кухлем» тощо. Для нього немає нецікавих облич: він вдало виділяє характерне, цікаве навіть у звичайному, непривабливому персонажі. У нього задержувата циганочка сміється і злегка підморгує («Циганка»), хлопчак регоче («Мулат»), бабуся на когось кричить — і все це природно, жваво. В індивідуальних портретах часто підкреслюється імпозантність, гордовитість, чванливість і одночасно проглядається втома, сум. Є багато картин, в яких митець відобразив ідеали молодого республіки, почуття свободи, рівноправності. Живописна палітра лаконічна, базується на тонких градаціях.

Нове в жанровий живопис вносить Ян Вермеєр (1632—1675), відомий в історії мистецтва як Вермеєр Дельфтський. Шедеврами Вермеєра гордяться найкращі колекції світового живопису. А про автора, який жив у центрі Європи, відомостей мало. Завдяки архівним і церковним документам установлені окремі факти з його життя. Наскільки мало відомостей про творчість, настільки велика слава одного з найкрупніших представників золотого періоду голландського живопису.

Художник своєю творчістю прославив рідне місто. Вермеєр з природи малював види Амстердама, писав побутові сценки з життя: «Молочниця», «Лютнистка», «Урок музики», «Концерт», «Офіцер і усміхнена дівчина». До першого періоду творчості належить «Христос в домі Марти і Марії», «Діана з німфами», які зображені у вигляді образів своїх сучасників. Ці роботи витримані в традиціях караваджистів. Індивідуальність стилю проявилась в дивовижних інтер'єрах і портретах, повних світла. Для них характерна вдосконаленість і заворожена легкість. Світло і його відображення стають в більшості картин художника головними дійовими особами. Атмосфера спокою і тиші в композиції «Дівчина, що спить», промені світла заливають профільну фігуру «Дівчини з листом», живе сонячне світло переливається на обличчі «Молодої дами біля вікна» та ін.

Шедеврами його залишаються «Вигляд Дельфта», «Вулиця в Дельфті» — безмежна відданість в любові до свого міста. Митець умів створити ілюзію розчинення предметів у світлоповітряному середовищі, що й визначило його славу уXIXст.

Вермеєр Дельфтський посідає особливе місце серед голландських жанристів завдяки своєрідній тематиці і винятковій якості виконання.

Вершиною голландського барочного мистецтва XVII ст. стала творчість Рембрандта Харменса ван Рейна (1606—1669), творця багатьох шедеврів у портретному і жанровому живопису, «чародія світла і тіней», найвидатнішого реаліста, який з любов'ю зображував у своїх творах народні типи.

Художньому ремеслу спочатку навчався у місцевого лейденського живописця Якоба Сваненбрюха (Сваненбурха), а продовжив навчання в Амстердамі у знаменитого живописця Пітера Ластмана. Там він оволодів основами анатомії, навчився писати оголену натуру, освоїв граверну справу. Творчість Рембрандта має декілька етапів, вони пов'язані зі ступенями майстерності і подіями життя.

У 1625 р. Рембрандт повертається в рідний Лейден, дев'ятнадцятилітній юнак стає незалежним художником. Разом зі своїм земляком Яном Лівенсом відкриває майстерню, набирає учнів, бере замовлення. Кожну роботу молодого художника лейденського періоду без перебільшення можна назвати шедевром. Це полотна — «Побиття Святого Стефана», «Притча про нерозумного багача», «Христос в Еммаусі», «Плач Ієремії в зруйнованому Єрусалимі», «Портрет матері», «Іуда повертає тридцять срібляків», «Варлаамська ослиця».

В Амстердам Рембрандт повертається після смерті батька, в 1631 р. У столиці він разом з своїм новим другом Гендріком ван Ейленбюрхом засновує так звану академію живопису, реставрації і торгівлі картинами. У перші роки амстердамського життя художник працює переважно як портретист. Серед десятків портретів, написаних живописцем з 1631 по 1635 рр., найцікавішими є «Портрет Бургграфа», «Портрет корабельного майстра і його дружини», «Портрет Мартіна Дай», «Портрет Мартена Соольманса», «Портрет художника Жака де Гейна». Всюди, окрім передачі ідеальної схожості, Рембрандт знаходить яскраву соціальну характеристику портретованих.

Вершиною портретного мистецтва митця стає картина «Урок анатомії лікаря Тульпа», написана на замовлення корпорації хірургів. Того щасливого періоду до живописця прийшло все, про що тільки міг мріяти: віра у власні сили, слава, матеріальний добробут і ...кохання. Одруження з чарівною і життєрадісною Саскією ван Ейленбюрх, покупка двоповерхового будинку в центрі міста, колекціонування творів образотворчого мистецтва, рідкісних речей, одягу, побуту, прикрас тощо. Саскія стає його постійною і улюбленою моделлю. Його картини щасливого періоду життя — кохання до юної дружини, написані в стилі бароко — (романтичні портрети Саскії та автопортрети в розкішному вбранні: «Автопортрет з Са-скією на колінах», «Портрет дружини в 21 рік», написаний на третій день після весілля).

Знамените полотно художника «Даная», написане 1636 р. і переписане ним після смерті Саскії 1645 р., викликало велику кількість суперечок. Багато

спеціалістів твердить, що зображений на ньому сюжет не відповідає міфу про дочку аргоського царя Акрісія, до якої у вигляді золотого дощу проникає Зевс, оскільки його образ на картині відсутній.

Творчість другого періоду — період високої майстерності художника. У творах цього часу він зображує повсякденне життя з усіма його принадами. У сюжетах, взятих із Святого Письма, змалював звичайний побут, простих людей, глибоко розкривши їх психологічний стан («Святе сімейство», «Жертвоприношення Авраама», «Бенкет Валтасара», «Осліплення Самсона філістимлянами» тощо).

Останній період у житті Рембрандта був складним і навіть трагічним, але це пора його шедеврів. Образи цих років монументальні і величні, глибоко філософські і високопоетичні («Пейзаж з руїнами на горі», «Пейзаж з млином», «Зречення апостола Петра», «Аман, Ассур і Есфір», «Євангеліст Матфій», «Апостол Варфоломій», «Портрет Ієремії Деккера», «Єврейська наречена» тощо). Головними виражальними засобами для митця був колір і світло. Композиція живописних робіт будувалася на рівновазі кольорових гам. Новизна картин Рембрандта полягала в реалістичному зображенні людей з різних прошарків суспільства, у глибокому відображенні їх внутрішнього духовного світу.

Графічна спадщина Рембрандта не менш значуща, ніж живописна. Це в основному біблійні та євангельські сюжети, але малюнки часто жанрові. Офорти сповнені філософського змісту, присвячені таємницям буття, трагізму людської долі. У них часто звучить співчуття знедоленим («Сліпий Товіт», «Зняття з хреста» «Поклоніння пастухів» та ін.). Як офортист Рембрандт не має собі рівних у світовому мистецтві.

Творча спадщина становить понад 600 картин, 300 офортів і близько 2000 рисунків. Рембрандт залишив близько ста автопортретів, виконаних у різних техніках.

Рембрандт вважається вершиною голландського реалізму. Твори Рембрандта за змістом сповнені внутрішнього драматизму і філософських узагальнень, емоційні за колоритом. Рембрандт — майстер групового портрета. Писав картини на біблійні та міфологічні теми.

Головне досягнення голландського мистецтва XVII ст. — станковий живопис. Об'єкти спостереження і зображення художників — людина і природа. Майстри пензля знаходять поетичну красу у звичайному, буденному, вміють одухотворити світ матеріальних речей.

Коріння іспанської духовної культури «золотого віку» сягає в епоху доби реконквісти — національно-визвольної боротьби іспанців з арабами. Ще на зорі середньовіччя весь Піренейський півострів був завойований арабами.

Корінні іспанці не могли протистояти завойовникам. Маленький клаптик землі в горах на півночі Піренеїв — єдиний, що залишився у VIII ст. незавойованим, самостійним, став цет-ром упертої, стійкої, яка тривала понад сім століть, реконкісти, тобто зворотного відвоювання Іспанії у маврів (так називали арабів). Рухаючись з півночі на південь, освоєні території зростали, і, нарешті, залишилась остання цитадель арабів — Гра-надський халіфат, яка теж впала у кінці XV ст.

Таким чином, уся середньовічна історія Іспанії, все становлення цієї нації проходило в постійній боротьбі проти іга чужоземців. Народ, який пройнявся усвідомленням своєї гідності і своєї значущості, в центрі уваги мала перебувати людина — реальна і водночас героїзована.

Об'єднання країни як завершення реконкісти сталося в кінці XV ст. З початку XVI ст. Іспанія — наймогутніша держава Європи, а в другій половині XVI ст. — форпост загальноєвропейського контрреформаційного руху. У самій країні лютувала інквізиція, яка чинила страшні жорстокості. Такою була Іспанія в період «золотого віку». І при цьому — злет національного художнього генія наприкінці XVI — першої половини XVII ст., не бачений раніше і надалі не пережитий іспанською культурою.

Основоположником «золотого століття» іспанського живопису вважають Доменіко Теотокопулі (Доменікос Теотокопулос), якого прозвали Ель Греко (був грецького походження) (1541—1614). Народився художник на острові Крит. Художню освіту отримав у місцевих іконописців старої візантійської школи. Потім відправляється у Венецію, навчається у Тиціана. У 1570 р. Ель Греко приїхав у Рим і зупинився в мініатюриста Джуліо Кловіо. Тут художник швидко завоював широку популярність, отримав замовлення. Ним тоді були написані «Оплакування Христа», «Благовіщення», «Портрет Вінченцо Анастаджи».

У 1577 р. Ель Греко несподівано залишає Італію і їде до Іспанії, яка стала, по суті, другою батьківщиною. Розраховуючи отримати замовлення від Філіпа II на оформлення аскетично-сурового палацу-монастиря Ескоріал, він оселяється в Мадриді. Але мрії його не здійснилися. Ель Греко їде в Толедо, стає засновником толедської школи і виконує замовлення переважно місцевих монастирів і церков. Він малює релігійні сюжети («Моління про чашу», «Трійця», «Воскресіння Христа», «Вознесіння Марії», «Святе сімейство»), найчастіше вівтарні образи, рідше античні («Лаокоон»), види Толедо, багато портретів, один з них — «Рицар з рукою на грудях». Його картинам притаманне напруження, збудження, неспокій. Обличчя портретованих видовжені, аскетичні, очі посаджені асиметрично. Греко, художник пізньоренесансної епохи, пройшов усі спокуси передової італійської школи, прекрасно володів

законами перспективи, анатомії, освітлення, свідомо їх видовжує в ім'я підкресленої виразності «Благовіщення», «Хрещення», «Воскресіння». Пейзажі Толедо — це різний стан природи, наприклад, «Толедо під час грози».

У глибоко своєрідному і виразному мистецтві Ель Греко, що народилося в середовищі старого кастильського дворянства і фанатичного чернецтва, багато містики, екзальтованості, несамовитості, навіть фальшивої патетики і надлому, що дає підстави деяким дослідникам віднести його творчість до художників маньєристичного напрямку.

Наступним представником іспанського живопису і одним з найкращих офортистів Європи епохи бароко був іспанець Хусепе де Рібера (1591—1652). У 1615 р. Відомості про дитячі та юнацькі роки маємо дуже скупі. Відомо лише, що народився у Валенсії, навчання в університеті поміняв на майстерню живописця Фр. Рібальти. Здобувши основні знання з рисунка, живопису, композиції, Рібера залишає Іспанію і їде до Італії. Живе і працює в Римі, Неаполі, інших містах. Входить у контакт з художниками-караваджистами, які приїхали з Північної Європи — до їхнього стилю близькі перші відомі роботи Рібери. У Неаполі віце-король стає першим його покровителем і доручає йому значні роботи, які художник написав у караваджистській манері. У Неаполі займається графікою і здобуває визнання як художника-графіка («Оплакування», «Розп'яття апостола Петра», «Чоловіча голова з пов'язкою», «Святий Ієронім за читанням»). В експресивному стилі написані композиції, які оригінально інтерпретують караваджистські принципи («П'яний Сілен»), і твори, в яких світлі кольорові тони, покладені широкими площинами, нагадують про вплив венеціанських майстрів. У його стилі появляються м'якість і одухотвореність барочного характеру завдяки впливу Рубенса і Ван-Дейка. У 1637 р. створені «Аполон і Марсій», «Свята трійця» із серії картин, замовлених монастирем Сан-Мартіно — одне з найкращих його творінь. Цікава його галерея філософів та апостолів: «Філософ», «Діоген», «Демокрит», який сміється з «Філософа з дзеркалом». Постаць Сократа, попри непривабливу зовнішність, сповнена величі, значущості і сили.

У 40-х роках Рібера працює не так інтенсивно, як в попередні роки, у виконанні замовлень часто бере участь майстерня.

Останні роки життя знаменитий живописець провів у своєму будинку в Позіліппо (передмістя Неаполя), всіма забутий, хворий. Творчість Рібери лягла в основу всього іспанського живопису.

Сучасником Рібери був живописець, один із найяскравіших представників севільської школи, майстер монументальних композицій — Франсіско Сурбаран (1598—1664). Художню освіту Сурбаран отримав у маловідомого художника Педро Вільянуева в Севільї. Живучи в Севільї,

Сурбаран пише багато картин на замовлення домініканського монастиря Сан-Пабло Ель Реаль. Майстерно зумів передати глибоке і водночас особисте, духовно напружене релігійне почуття, причому його образи відрізняє суворість і деяка архаїчність, об'єми виділені сильними контрастами світлотіні, «Народження Богоматері», «Христос-хлопчик», «Непорочне зачаття», «Свята Касильда». Ці стилістичні риси характерні і для натюрмортів. У 1634 р. їде до Мадрида, де з Веласкесом пише роботи для Буен Ретіро (нині Прадо) на тему «Подвиги Геракла». Через рік повертається в Севілью, поновлює роботи для монастирів і церков, створює багато картин із зображенням молодих дівчат з атрибутами Святих («Юність Марії»). Художник вмів виразити красу форми, фактури, кольору зображення речей.

Найвидатнішим представником іспанського живопису «золотого століття» був Дієго Родрігес де Сільва Веласкес (1599—1660). Дитинство і юність майбутнього майстра пройшли у Севільї. Художній майстерності навчався в майстерні відомого художника Франціско де Еррери в Севільї. Згодом батьки переводять його на навчання до талановитого художника і теоретика мистецтва Франсіско Пачеко. Учитель надавав йому повну свободу дій і не нав'язував свою волю у виборі сюжету. Перші самостійні полотна Веласкес писав в основному на побутові сюжети. Їхніми героями були нужденні і прислуги, бідні торговці і вуличні музиканти («Прислужниця», «Два юнаки за їдою», «Молода жінка», «Музикант»).

У 1622 р. Веласкес переїжджає до Мадрида. Знайомиться з картинною галереєю, на той час однієї з найбагатших у Європі, копіює роботи Леонардо да Вінчі, Веронезе, Рафаеля, Рубенса, Тиціана. Знаток і цінитель мистецтва Філіпп IV назвав севільського художника прекрасним портретистом і висловив бажання позувати йому. Веласкес сорок років служив придворним художником при Філіппі IV. Але це не завадило йому йти творчим шляхом у мистецтві. Новаторською (в композиції) була його картина «Здача Бреди», присвячена переможній події у безславній для іспанців війні з голландцями: переможці і переможені подані достойно, на рівних.

Релігійні сюжети перших років творчості змінюють портрети. Веласкесові портрети (Філіппа IV «Ла Фрага», його дітей, графа Олівареса та інших придворних), сповнені гідності і сприймаються неоднозначно. Пронизливий погляд портретованого папи Інокентія X, холодних світлих очей, виразу губів, вказують на жорсткість, мужність і сильну натуру. Сучасники твердили, що, побачивши свій портрет, папа сказав: «Надто правдиво!» На зміну портрету-ідеалу епохи Відродження бароко висуває портрет людини у всій її складності.

Благородство і міра, властиві художнику, проявилися в портретах

королівського карлика Ель Прімо (улюбленого блазня Філіппа IV), який замислився над велетенським в його маленьких руках фоліантом; виряджений, наче принц.

Одночасно з портретами придворної знаті художник створив серію пейзажів («Алея в королівському саду», «Фонтан у королівському саду» тощо).

Творчості Веласкеса притаманна яскраво виражена світська спрямованість. Він вважається одним з творців жанру парадного портрета. Зображення його монументальні та лаконічні, сповнені барокового психологізму. Відомими творами Веласкеса є «Венера з дзеркалом», «Меніни» (фрейліни). Однією з останніх робіт Веласкеса стала картина «Прялі» (1657)— одна з перших робіт, присвячених жінкам-трудівницям. Для написання цієї картини художник спеціально відвідував мануфактуру і спостерігав там за роботою пряль.

Завершує період «золотого віку» у другій половині XVII ст. один з найвидатніших художників Мурільо Бартоломео Естебан (1618—1682), майстер релігійного та жанрового живопису. Народився в Севільї, рано став круглим сиротою, виховувався у родині тітки по матері. Подружжя віддало його в учні Хуану де Кастильо, художнику, який працював у дусі іспанських романістів XVI ст.

1640 р. Мурільо на п'ять років відправляється в Мадрид. Там доля звела його з великим Веласкесом, який допоміг молодому художникові отримати дозвіл на копіювання у королівських палацах полотен Тиціана, Рубенса, Ван-Дейка.

У 1645 р. художник виконав перше важливе замовлення — серію картин для дворика монастиря Сан-Франциско в Севільї. У севільській школі панував реалістичний стиль, зв'язаний з творчістю Сурбарана, у якого Мурільо запозичив інтерес до сильних світлових контрастів і скульптурно чіткої передачі об'ємів «Мадонна дель Росаріо». У творах наступних років, наприклад, «Різдво Богородиці», світло й тіні передані м'яко, гнучко, явно під впливом Ван-Дейка.

Для вільного продажу ним були написані різні варіанти мадонн — «Мадонна з немовлям», «Мадонна з немовлям і хлопчиком Іоанном», «Мадонна з яблуком». Відрадно, що Мати Божа у Мурільо — завжди прекрасна андалузька, смуглява дівчина з красивими очима.

Пізніше написав цикл полотен для головного вівтаря і бокових капел церкви монастиря капуцинів. Серед найпопулярніших сюжетів — діти, зафіксовані в природних позах і ситуаціях. У зрілі роки став одним із засновників, а потім і першим президентом Севільської академії мистецтв.

З кінця XVII ст. образотворче мистецтво Іспанії занепадає, лише в кінці

XVIII ст., після появи Гойї, знову набуває загальноєвропейської слави як батьківщини великих художників.

Взагалі XVII ст. увійшло в історію як «золоте століття» живопису. Ці великі майстри живопису втілили у своїй творчості нові пошуки.

Музика. Важливу віху залишили XVII—XVIII. століття в історії музики. Це був час виникнення нових музичних жанрів. Італія в той час була джерелом нових явищ в музичному житті Європи.

Протягом XVI—XVII ст. в Італії розвивається і досягає розвитку опера, синтетичність якої дозволяє найповніше відобразити багатомірну картину дійсності та складні внутрішні переживання людини.

У другій половині XVII ст. опера досягає розквіту у Франції. У Німеччині та Австрії розвивались такі форми музичних творів, як ораторія, меса і концерт.

Регіональні особливості мистецтва стилю бароко

Бароко в Турині. Турин відбудовувався як барочне місто. Гуаріно Гуаріні (Модена, 1624 – Мілан, 1683), архітектор, призначений до Турину імператором Емануелем II Савойським, будував великі об'єкти: церкву Сан-Лоренцо, капелу Санта-Синдоне і палац Кариньяно.

Бароко в Венеції. Церква Санта-Марія делла Салуте в Венеції В Венеції, де ще зберігся вплив палладіанських взірців, з'явився єдиний великий скульптор і архітектор бароко Бальдассаре Лонгена (Венеція, 1598- 1682). Найбільш значні його твори – церква Санта-Марія делла Салуте і будинок Нових прокурацій, який залишився недобудованим після Скамоція.

Бароко в Ломбардії. В Мілані в часи бароко працювали художники Мораццоне (1573-1626) і Джуліо Чезаре Прокаччіні (1574-1625), архітектори і художник Франческо Марія Рикіні. Джованні Баттіста Креспі, прозваний Черано (Черано, ок. 1575 – Мілан, 1633), живописець, скульптор і архітектор, яскраво проявивший себе в релігійному живописі, строго спрямований і контрольований теоретиками Контрреформації, Якими були Карло і Фредеріко Барромео: Трійця і святі, П'єта, Розп'яття, Історія блаженного Карло, Чудеса Святого Карло. Бароко в інших містах Італії Унікальними в архітектурі є собор в Лечче і восьмикутна площа названа Quattro Canti в Палермо. В Неаполі розвивалась школа, в якій працювали: Лука Джордано, Сальватор Роза. В Генуе працював архітектор Бартоломео Б'янко і художник Бернардо Строцци. В Болоньє бере початок династія сценографів і художників з фамілією Бібієна. Бароко в Франції Веласкес (Сельвія, 1599 – Мадрид, 1660), досягнув вищої точки реалізму епохи бароко. До періоду молодості, що пройшла в Севільї, відносять «Севільський акведук» і «Мулатка». Поступивши на придворну

службу в Мадриді був назначений офіційним живописцем двору. Під час поїздки в Італію, познайомився з картинами Венеціанських майстрів і Караваджо, а також з роботами Мікеланджело, про цей досвід говорять такі його роботи, як «Кузня Вулкана», У Франції значним прикладом бароко є сади Версаля, Лувр, і великі містобудівні ініціативи в Парижі (Плас Рояль, Плас Вандом). Найбільш відомі архітектори: Луї Лево, Жюль Сансар, Клод Перро, Либенель Брюан; художники: Шарль Лебрен, Симон Вуе, Жорж де Латур. Бароко в Іспанії Веласкес (Сельвія, 1599 – Мадрид, 1660), досягнув вищої точки реалізму епохи бароко. До періоду молодості, що пройшла в Севільї, відносять «Севільський акведук» і «Мулатка». Поступивши на придворну службу в Мадриді був назначений офіційним живописцем двору. Під час поїздки в Італію, познайомився з картинами Венеціанських майстрів і Караваджо, а також з роботами Мікеланджело, про цей досвід говорять такі його роботи, як «Кузня Вулкана», «Іакову приносять одяг Іосифа», «Королівське полювання на кабана». Придворний художник багато працював як портретист. Картин на релігійні сюжети в цей період створив небагато, але багато образів, розрахованих на активне людське співпереживання «Христос біля колони». В 1638 – 1643рр Веласкесом були написані декілька картин на міфологічні сюжети «Езоп і Меніпп». Ще раз художник побував в Італії в 1649-1651рр., де написав відомий «Портрет папи Інокентія Х», «Види вілли Медічі» і картину «Венера з дзеркалом», роботи, що вплинули на іспанський та європейський живопис. В останні роки свого життя написав роботи «Меніни» та «Пряхи». Голандія і Фландрія Найбільш масштабними особистостями були Рембрандт та Рубенс. В Голандії бароко приймає медитативні та драматичні форми (Ян Вермеер і Рембрандт), у Фландрії Рубенс переробляє велику ренесансну традицію і досягає сценографічних багатих і життєво натурально переконливих результатів.

Контрольні питання

1. Що означає «бароко» в перекладі?
2. Коли зародився стиль бароко?
3. Особливості архітектури стилю бароко.
4. Які регіональні особливості стилю бароко?

Список використаних джерел

1. Велика ілюстрована енциклопедія мистецтва. М . Холлінгсворт - К.:Махаон.

2. Дудникова Г. История костюма / (серия «Учебники XXI века»). Ростов н/Д: Феникс, 2001.-416с.
3. Сидоренко В. И. История стилей в искусстве и costume/ Серия «Среднее профессиональное образование .» - Ростов н/Д: Феникс, 2004 - 480с.
4. Дмитриева Н.А. Краткая история искусств. М., Искусство. 1993,1994.